
GEBEI SÁNDOR

A „GYŐZELEM NAPJAI” I. PÉTER CÁR ORSZÁGÁBAN

Az ünnepelt kollégákat egy olyan írással szeretném köszönteni, amelynek a témaválasztása egy bizonyos szempontból mindkét kolléga érdeklődési köréhez kapcsolható. Az oroszországi téma Kaló Ferenc esetében nem szorul különösebb indoklásra, Kertész István esetében pedig a „történelem fűszerezése” iránti vonzalma bátorított arra, hogy I. Péter cár győzelmi ünnepeire fókuszáljak. A tartalom kibontása érdekében nem tekinthetünk el a cár gyermekkorának felidézésétől.

Az apa, Alekszej Mihajlovics cár (ur. 1645–1676) 1. házasságában 13 gyermek (8 lány, 5 fiú), 2. házasságában 3 gyermek (2 lány, 1 fiú – Pjotr Alekszejevics, a későbbi Nagy Péter) született. A bőséges gyermekáldás ellenére a trónöröklés egyenes útját az első házasságbeli 5 fiú sem tudta biztosítani. A felnőttkort csupán a 21 éves korában váratlanul elhunyt Fjodor (1676–1682 között III. Fjodor néven cár) és az önálló uralkodásra képtelen, félvak, szélütött (?) Iván (V. Iván néven cár 1682–1696) érte meg. A trónöröklési sorba akarva-akaratlanul be kellett vonni a 2. házastárs fiát, Pétert is, akit egyáltalán nem cárfiként neveltek. Sőt, szántszándékkal kirekesztették a cári udvarból, anyjával és annak rokonságával az ún. Nyemeckaja szlobodán (nyemec = néma, vagyis az oroszul nem beszélők, „Idegenek telepén”) kellett élnie. Életének első tíz évét az Oroszországba különféle civil munkára és katonáskodásra szerződött idegenek (leginkább hollandok és németek) között töltötte, egy olyan mikrovilágban, amely gyökeresen különbözött az orosz valóságtól. Az „idegenek szigete” a moszkvai városkapukon túl, a Jauza folyó jobb partján épült ki. Az 1652-ben engedélyezett első építkezések évről évre gyarapodtak, tíz év múlva már több száz kertes ház sorakozott itt egymás mellett a gondosan megtervezett utcákban. Luteránus, kálvinista (holland) és katolikus templomok, iskolák, kézműves műhelyek (pékek, szabók, cipészek, borbélyok, óráskok, üvegesek stb.) gondoskodtak az itt élők mindennapjairól. Amíg az „idegenek telepén” engedélyezett volt a kocsmákban az alkohol, a kávé fogyasztása, a dohányzás élvezete, addig Moszkvában a legkeményebb büntetés várt azokra, akik próbálkoztak ezekkel az istentelen eretnek szokásokkal.¹

III. Fjodor cár hirtelen bekövetkezett halála az eddig mellőzött Péter cárfiú azonnal a trónörökösök sorába emelte. Az uralkodói képesség problémáját úgy oldották fel, hogy a fiúféltestvéreket, a 15 éves beteg Ivánt is, és a „telepről” a cári udvarba parancsolt 10 éves Pétert is cárrá koronázták. Régensként az Iván fölött anyáskodó édestestvért, Szofját tették meg a bojárak. 1689-re viszont a mostohatestvérek, Szofja és Péter között olyannyira elmérgesedett a viszony,

1 Idevágó orosz nyelvű szakirodalom: Ковригина 1998; Захаров 1996; Ярхо 2015.

hogy belső harc indult az igazi hatalom megszerzéséért. A Péter győzelmével záruló „családi viszály” tulajdonképpen az ő valóságos egyeduralmának a nyitánya, hiszen a testileg-lelkileg sérült féltestvére – V. Iván 1696-ban hunyt csak el – nem vett részt az államügyek intézésében. Tehát a 1689–1725 közötti periódus számít ténylegesen I. Péter cár egyeduralmának. (Különleges uralom volt az ő cársága, hiszen a jelölt 35 évből csupán egyetlenegy év, az 1724. év volt háborúmentes.)

A Nyemeckaja szlobodán eltöltött gyermekévek viszont nem múltak el nyomtalanul. Amint arról már szót ejtettünk, a cári gyermek „alapiskoláztatása” de facto az idegenek (hollandok, németek) között zajlott. Az 1672-ben született Pétert minden érdekelte, pontosabban minden kézzel végezhető mesterség. A fa megmunkálása különösen a kedvére való volt. Amíg az elemi ismereteket (írás, olvasás, számolás) Nyikita Zotov dumatanácsnoktól sajátította el, a holland nyelvet a már Moszkvában született idegentől, Andreas Viniustól, addig a hajóácsolás, a hajóépítés és a hajózás fortélyait a holland Frans Timmermantól és Carsten Brandttól, a katonáskodást a katolikus skót Patrick Gordontól, a vigasság és szórakozás (gyakran tivornyázás) szépségeit, de csúfságait is a genfi születésű François Leforttól tanulta el.² Ebben a környezetben egy új életszemlélettel, az orosz, a hagyományos, ortodox értékektől idegen, azokat tagadó életfelfogással találkozott, ami Péter egész életét „megfertőzte”. A Nyemeckaja szloboda mikrovilágába Joachim pátriárka (1690) és az anyja halála (1694) után akadálytalanul elmerülhetett. Az isteni megközelíthetlenségben élő cárok törvényeit, szokásait sutba vágva, az idegenekhez vendégségbe járt, barátaivá,

2 Андрей Андреевич **Виниус** (Andreas Andreason Vinius 1641–1717) – holland kálinista család sarja. Már nagyapja Alekszej cár szolgálatában vasöntő műhelyeket alapított, működtetett. Neveltetése során eleve több idegen nyelvet elsajátított. Az otthon szerzett holland, orosz, német mellett megtanult angolul, latinul. 1655-ben áttért a pravoszláv hitre, a Külügyi Hivatal alkalmazottja volt. Az idegenek telepén lakott ő is, a Lefort-féle összejöveleket állandó résztvevője. Az itt megalakított „legbolondabb, legrészegebbb ...” gyülekezet tagja. Франц Фёдорович **Тиммерман** (Frans Timmerman 1644–1702[?]) – holland kereskedő, Péter tőle szerezte első navigációs ismereteit, csillagászati, geometriai jártasságát. Карстен **Брандт** (Carsten Brandt ?–1693) – holland hajóács, aki egy bárkaroncot kijavítva vízre bocsátotta Péter kedvenc játékszerét, az első vitorlás bárkát. Патрик Леопольд **Гордон** (Patrick Gordon 1635–1699) – Élete végéig katolikus, a Stuart-dinasztia iránti hűségét soha meg nem tagadta. Idegen hatalmak katonájaként szolgált. Brandenburgi, porosz, svéd, lengyel katonáskodás után cári katonának állt a varsói orosz követ rábeszélésére 1661-ben. Praktikus ismereteit az orosz reguláris hadsereg „talpra állításánál” kamatoztatta. Péter játékezeideiből formálódtak ki az ő gyakorlatoztatása révén az ún. gárdaezredek (a Preobrazsenszkij- és a Szemjonovszkij-polk). Az első gárdaezrednek „keresztapja” lett. 1690-től a fiatal cár elválaszthatatlan bizalmasa. Ő volt az első idegen Oroszországban, akit a cár otthonában keresett fel. Франц Яковлевич **Лефорт** (François Le Fort 1656–1699) – Holland verbuválók hatására szegődött orosz szolgálatba. 1676-ban érkezett Moszkvába, de csak egy előnyös házasság lendítte fel karrierjét. Gordon tábornok egyik rokona lett a felesége, az ő ajánlására kapitányi rangban alkalmazták. Az 1670–1680-as évek háborúi előmenetelét segítik. Az előléptetéseit emlékezetes vendégeskedéssel, nagy dínomdánommal ünnepelte meg a Nyemeckaja szlobodán lévő házában.

bizalmasaivá fogadott egyeseket közülük. Első szerelmére, Anna Monsra (egy német luteránus aranyműves lányára) is itt talált rá, akit egy évtizeden át „első barátnőjeként” tisztelt és tartott el. Rá való tekintettel engedélyezte Péter cár az első evangélikus templom építését a telepen. A mélyen hívő Mons kisaszszony reálsan viszonyult a helyzetéhez, tisztában volt azzal, hogy „herr Pieter” soha nem veheti el feleségül, soha nem lehet belőle cárné. Tudomásul vette a „háziasszony szerepét”. Főzött, mosott, állatokat gondozott, kertet művelt. Az időnként „hazatérő férjét” kényeztette, annak kicsapongásait, barátaival folytatott dorbézolásait nyugalommal fogadta. Az effajta szórakozásnak nagy mestere Lefort volt, aki kifogyhatatlan ötleteivel gondoskodott a vendégek hangulatáról. Péter cár rendszeres látogatója volt a Lefort-háznak, vendégeskedéseiről naplójegyzetek tanúskodnak.³ Olyannyira elégedett volt a katona-házigazda ilyenfajta szolgálataival is a cár, hogy 1690-ben a fia születésekor Lefortot vezérőrnaggyá léptette elő. A cári kegy folytatódott azzal, hogy államköltségen egy hatalmas, 1500 főt befogadni képes palota épülhetett számára a telepen, hiszen az uralkodót és kíséretét csakis méltó körülmények között fogadhatta. 1693 őszén már több száz vendég szórakozhatott az új monumentális épületben. A szeptemberi vigasság pl. négy napon át tartott megállás nélkül. (Egyik teremben aludtak, pihentek a kimerült vendégek, a másokban zene szólt és táncoltak, a harmadikban, a 250 főre megterített asztaloknál ettek-ittak stb., esténként tűzijátékban gyönyörködtek, ágyúkból durrogattak.) Minden „állami”, egyházi ünnepnapot, családi születésnapot, névnapot ilyen formában tettek emlékeztetéssé.⁴ Írásos dokumentum nincs róla, de a legnagyobb valószínűséggel állíthatjuk, hogy Leforttól származik a mindenkit meghökkentő és megbotránkoztató „intézmény”, a „részegekedés minisztériuma” alapításának ötlete. A duhajkodásban ekkor határokat nem ismerő Péter cár kapva kapott a feldobott ötleten, és „társszerzőként” együttműködött annak megszervezésében. Hivatalos nevén: „*всешутейший, всепьянейший сумасброднейший собор*” (a legbolondabbak, a legrészegeesebbek és a legeszementebbek gyűlése) élén a „pátriárkával”. (Első „főtisztelendője” Péter első tanítója Nyikita Zotov lett.) Maga a cár állította össze a működési szabályzatukat, amelynek az 1. §-ában az állt, hogy mindennap kötelesek leinni magukat, józanul lefeküdniük tilos. Ez a hivatalosított minisztérium a cári udvar különleges intézménye volt a középkori udvari bolondok szerepének „továbbfejlesztésére”. Válogatott részeges, dadogó tagjai minden udvari rendezvényen ott voltak, a legdurvább tréfákat engedhették meg maguknak büntetlenül. Azért alkalmazta őket a cár – egyesek így magyarázták –, hogy az ájtatoskodó egyháziakat kifigurázzák, nevetségessé tegyék őket, tekintélyüket aláássák. Egyetlen istenhez imádkoztak, kizárólag Bacchushoz. Ez a testület „az egyházi hierarchia és szertartások legundorítóbb paródiája volt”⁵ – a neves orosz történész Kljucsevszkij értékelése szerint.

3 Павленко 2009: 57.

4 Павленко 2009: 61–62.

5 Ключевский 1989: 36–37.

Friedrich Wilhelm Bergholtz, a holsteini küldöttség tagja, aki 1721-ben szemtanúja volt a „legbolondabbak, legrészegeesebbek” attrakcióinak, pozitívan közelített a jelenséghez. Péter, ez a „bölc s uralkodó” (*мудрый государь*) tükörként használja a 12 kardinálisnak beöltöztetett, részegeskedő, utálatos embert – jegyzi fel naplójában a holsteini vendég –, hogy a jelenlévők okuljanak a látványból, és még véletlenül se hasonlítsanak a nekik szolgáló pór emberekhez. A példából tanulva törekedjenek ők is arra, hogy gyökerestől lehessen kiirtani minden ősrégi, káros, durva szokást (az iszákosságot) a hétköznapokból és az ünnepekből egyaránt.⁶ Ez a szervezet egyébként több mint két évtizeden át funkcionált. Fontos kelléke volt az orosz győzelmi ünnepségeknek, ahol a „részeg, bolond kardinálisok” a legyőzött ellenség kigúnyolásában jeleskedtek. Azov 1696-os elfoglalása után rendezett örömműnnepen a török szultán és nagyvezír, illetve az iszlám vallás kifigurázása volt a céltáblájuk,⁷ a svédek felett aratott orosz győzelmek (Poltava, 1709, a Hangö-udd [=finnül Hango, =oroszul Gangut]-félszigetnél zajlott tengeri ütközet, 1714⁸) pedig a svéd katonai hegemónia porig alázásának a témájául szolgáltak. Természetes, hogy ezeknek a nagyszabású, több napon át tartó állami ünnepeknek a kiemelt eseménye a katonai díszszemle volt, 1714-ben pedig a győztesek flottaszemléje Pétervárrott. Miután 1714. július 26–27./augusztus 6–7-én a legyőzhetetlennek hitt svéd hadiflotta is elszenvedte „a maga Poltaváját” a finn Hango-félsziget Rilaxi (Riilahti) fjordjában az ünnepi parádéra szeptember 20-án/október 1-jén került sor a Néván. 150 ágyú üdvölvése köszöntötte a hazatérő győzteseket. A folyami felvonulást a tengeri csatában főszerepet játszó, vitorlával is felszerelt orosz evezős gályák nyitották meg. (Ti. a sekély vizű fjordban a mély merülésű svéd hajók szinte mozgásképtelenek voltak.) A győzelem és a parádé értékét növelte, hogy a zsákmányként lefoglalt svéd zászlóshajót is, a foglyul ejtett svéd főpa-

6 Берхгольц 1843: 152–154.

7 Устрялов 1858: 300. – Eddig soha nem látott ünnepségsorozat vette kezdetét Moszkvában. Látványosságok mindenfelé. A Moszkva folyón át vezető kőhídnál diadalkapu emelkedett, a tetején a kétfejű sassal három koronával. A diadalív drapériával volt fedve, zászlókkal díszítve, homlokzatán felirat. „Isten velünk, senki nem lehet ellenünk.” (*Бог с нами, никто же не на ны.*) Alatta a „dicsőség lebegő alakja, jobb kezében babérkoszorú, baljában olajfaág”. Alatta újabb felirat: „Tettéért érdemes a jutalomra” – más fordításban: „Kiérdemelte a fizetséget”. (*Достоин делатель мзды своея*) [...] A diadalív jobb és bal oldalán hatalmas férfialakok, Herkules és Mars magasodtak. Feliratuk: „Herculesi szilárdsággal” „Marsi bátorsággal” (*Геркулесовою крепостью, Марсовою храбростью*). Hercules lábánál az azovi pasa figurája két rabláncon lévő törökkel, Mars előtt pedig a tatár murza bábuja két összeláncolt tatár fogollyal volt látható. – Just Juels, IV. Frederik dán király követe Oroszországban (Ambassade i Rusland), a fél évvel későbbi, az 1700. január 1-i moszkvai parádé szemtanúja egy ijesztő epizódról is beszámolt. A menetben lovagló Péter cár hirtelen leugrott a lováról, és eltorzult arccal, görcsben rángatózva egy svéd zászlónak esett. Kardjával össze-vissza vagdalta, lábbal tiporta, fékezhetetlenül tombolt. A szokatlan jelenséget Péter idegrohamának tulajdonították. – Юль 1892. [o. n.]

8 Az orosz flotta megszületéséről és kiépüléséről lásd pl. Веселаго Ф.Ф. tengerész-hadtörténész munkáit: Веселаго 1872, 1875.

rancsnokot, Nils Ehrenschöld ellentengernagyot is „közszemlére” bocsátották a Néva partján tolongó tömeg számára. A hannoveri elektor jelen lévő oroszországi rezidensének, Friedrich Christian Webernek a jelentéséből arról is értesülünk, hogy a svéd ellentengernagy egy új, ezüsttel átszövött, Péter cár által ajándékozott mundérban díszelgett. Péter cár ugyancsak ellentengernagyként (a győzelem elismeréseként kapta meg ezt a rangot) zöld színű, arannyal átszövött díszegyenruhában pompázott. A szenátus épülete előtt partra szállva folytatódott az ünnepi felvonulás egy diadalív alatt. Azon egy festett jelkép hirdette az orosz sas fölényét a svéd elefánt fölött, a sas karmaiban egy elefántot tartott (ugyanis az elfoglalt és a Névéra bevontatott svéd hajó neve „Elefánt” volt), megtoldva a latin közmondás – „*Aquila non capit Muscas*” – verziójával: „Az orosz sas nem kapdos a legyek után”.⁹ A látványosság igazi csattanója Péter cár nagy hatású beszéde volt, amellyel nemcsak „sajátjainak”, de a jelen lévő külföldi vendégeken és hivatalos személyeken keresztül Európának is üzent. „Ki gondolta volna, testvéreim (*bratci*), 30 évvel ezelőtt – indította eszmefuttatását magasztos pátozzsal –, hogy az Ost-See partján, német ruhába öltözve, az ellenségtől elvett területen hajókat ácsolunk magunknak, és olyan várost építünk, a melyben ti most éltek. Megéljük azt, hogy a külföldre tanulni küldött fiaink tudással gazdagodva hazatérnek, megéljük azt, hogy a nálunk élő külföldiek tisztelni fognak bennünket, a külföldi uralkodók pedig engem. Minden tudás bölcsője Görögország volt, majd Itáliába került át, onnan pedig [Nyugat-] Európába. Elődeink »tudatlansága miatt« (*nyevezsesztvo*) a tudás tovaterjedése a lengyeleknél megtorpant. Eljött az idő, ránk került a sor, hogy kinyissuk a szemünket, hogy »a Görög tudományokat, művészeteket és életmódot« átvegyük, elsajátítsuk. Ez viszont csak abban az esetben sikerül, ha ti mindenben támogattok engem, minden ellenvetés nélkül engedelmeskedtek nekem, amíg nem tudtok helyesen cselekedni, szabadon dönteni a jó és rossz között. A tudás és ismeretek áramlása, áramoltatása ugyanaz, mint az emberi testben a vérkeringés, és hiszem, hogy a tudományok előbb-utóbb elhagyják Angliát, Franciaországot, Németországot, és Oroszországba érkeznek, de néhány évszázados ittlétük után visszatérnek »eredeti hazájukba«, Görögországba. Gondoljatok a latin mondásra: »*Ora et labora!*«”¹⁰ A háború várva várt lezárása csak 1721-ben sikerült, pedig a béketárgyalások már XII. Károly halála után megkezdődtek. (A nagy katonakirályt 1718. november 30-án a norvég Fredrikshald ostromakor halálos lövés érte.¹¹) A fegyvernyugvást valójában az orosz deszantegységek egyre gyakoribb és sikeresebb Stockholm környéki pusztításai kényszerítették ki. 1721. augusztus 30-án/szeptember 10-én aláírásra került Nystadban (=ma: a finn Uusikaupunki) az a 24 cikkelyes békeszerződés, amelyben a két évtizeden át viaskodó felek igaz barátságot és szomszéd-

9 Бебер, 1872. [o. n.]

10 Бебер, 1872. [o. n.]

11 Mizler, 2010: 44–59.

ságot, örök időkre érvényes békét ígértek egymásnak szárazon és vízen.¹² Svédország kénytelen volt tudomásul venni az orosz erőfölényt, azaz a Baltikum területi átrendezését. Oroszországhoz került Livónia Rigával, Esztónia Revellel (=ma: Tallinnal), Narvával, Karélia délkeleti része Kexholmmal (=ma: Priozerszkkal), Viipurival (=ma: Viborggal), Ingria (=Ingermanland, a Néva torkolatától a Ladoga-tóig terjedő rész), Ösel (=ma: Saaremaa), Dagö (=ma: Hiiumaa), Moon (=ma: Muhu) szigetek. Az orosz fél szabad kereskedelmet biztosított a svédeknek Rigában, Revelben és az Ösel szigeti Ahrensburgban (=ma: Kuressaare), ahonnan évente 50 ezer rubel értékben vámmentes gabonakivitel illette meg a vesztes Svédországot. A szárazon és vízen zajló kereskedelem egyébként a szokásos vámok, illetékek lerovásával folyhatott. A háború előtt és alatt működő svéd kereskedőházak visszakerültek tulajdonosaikhoz, a régi svéd fennhatóságú nagyvárosokban, kikötőkben új kereskedőházak nyílhattak. A balti térség nyugalomban és a balti kereskedelem fellendítésében érdekelt Oroszország vállalta a Livóniában, Esztóniában és a szigeteken élő egykori svéd alattvalók privilégiumainak tiszteletben tartását, az evangélikus vallás bántatlanságát, de azt kikötötte, hogy az itt élő birtokosok, ingatlantulajdonosok három éven belül cári hűségesküt tegyenek, ellenkező esetben kötelesek tulajdonukat eladni és a svéd korona fennhatósága alá költözni. Mivel az „igaz barátság és szomszédság”, illetve „a valódi béke” ország-világ előtt demonstrálandó, ezért állandó diplomáciai képviselőt nyílhatott a fővárosokban a kölcsönösség elve alapján. Hogy mennyire leáldozott a svéd korona ereje és tekintélye, mutatja az a tény, hogy a békét orosz követelésre három héten belül már ratifikálták is.

Péter cár euforikus hangulatában minden korábbi ünnepet elhalványítva tette emlékezetessé a nagy eseményt. Az új és a régi fővárosban, Pétervárott és Moszkvában külön-külön, egy-egy teljes héten át tartottak a különböző társadalmi kasztok szintjéhez igazított össznépi vidámságok. Pétervárra egyébként szeptember 4-én futott be az örömhír. Minden erődbeli és hajóágyú megszólalt, órákon át szakadatlanul dörögtek az ágyúk, zúgtak a harangok. A már említett holsteini kamarásnak, Bergholtznak, az ünnepek résztvevőjének részletes ismertetéséből tudjuk, hogy az eufória napról napra erősebbé vált. Ha még valakinek kétsége támadt volna az ágyúk és harangok jelezte örömhírről, úgy a fehér vállszalagos lovashírnökök gondoskodtak az információ továbbításáról. Utcáról utcára jártak a 35 ezer lakóházzal bíró városban, kettős olajág fölött babérkoszorús fehér zászlót lobogtattak, trombitával és üstdobokkal jelezték mindenki számára: béke született.¹³ Másnap a holsteini delegáció szálláshelyénél váratlanul katonazenészek, főleg kürtösök és üstdobosok jelentek meg, hogy „zenével” köszöntsék a vendégeket a békekötés apropóján. A hercegnek elég sok pénzébe került a zenészek figyelmessége – jegyezte meg Bergholtz. Alighogy távoztak a zenészek, hivatalosra váltott a napirend. Péter

12 A béke szövege: ПСЗ VI, 1830: 420–431.

13 Берхгольц 1843: 135–136.

cár személyes követei a cár nevében sétahajókázásra és Erzsébet nagyhercegnő születésnapjára ünnepségére invitálták a fontos vendégeket. Az értük küldött sétahajó a Néva túlsó partjára szállította a meghívottakat, ahol maga a cár és cárné fogadta a díszvendéget és kíséretét. Rövid négy szemközti beszélgetés után a gyülekezőhelyről megindult a sétahajók, jachtok karavánja az admirális hajója után. Az admirális diktálta a tempót, a manővereket a Néván fel s alá. Egyetlen hajó sem önállósíthatta magát, szigorúan az admirális (zászló) utasításai szerint cselekedhettek. Zászlólevonásig minden hajó a „parancsnak” engedelmessé szelte a Néva vizét. A hajón lévők vidámságáról kisebb-nagyobb fedélzeti zenekarok gondoskodtak. A sétahajókázás után a cár, cárné vendégserege a posta palotánál partra szállt, és a gazdagon megterített asztaloknál falatozott.¹⁴ A táncos bálozással tarkított fogadás este 11 óra körül ért véget. Még ki sem pihente a holsteini delegáció az előző nap fáradságait, amikor újabb meglepetéssel próbálta feledtetni Péter cár a holsteiniek Nystad miatti csalódottságát. (Tudniillik a holsteini herceg arra számított, hogy a cár belefoglaltatja a békeszerződésbe a herceg svéd királyi ambícióit, ami viszont elmaradt!) Ezúttal a program a pétervári glóbusz megtekintése volt.¹⁵ Ez a glóbusz 1654–1661 között épült sub directione Olearii. Eredetileg Schleswigben volt látható, amit Péter cár 1713-ban személyesen is megcsodált. A schleswigiek ezzel az ajándékkal kedveskedtek a cárnak, aki Pétervárra való szállításáról gondoskodott. Ez négy évbe tellett – állítja Bergholtz –, vízi úton Revelbe (Tallinba), onnan szárazon tovább. Pétervárott egy speciális épülete van a glóbusznak, de végleges helye a Vasziljevskij szigeten lesz. A földgömb kívül-belül működik – írja a holsteini hivatalosság alig leplezett ámulattal. Kívül a földrészek, belül a csillagos égbolt rajzolódik ki, a földgolyó tengelyét idézve akörül forog. A glóbusz belsejébe egy holsteini címerrel díszített ajtón keresztül lehet belépni, belsejében egy rögzített asztal, körülötte 10 ember számára ülőhely. Az egész szerkezetet egy szász származású, de sokáig Holsteinben élő mestermester kezeli. A külső és belső festéseket, díszítéseket lüttichi (liege-i) mesterek készítették – osztja meg az olvasókkal a glóbuszal kapcsolatos tudnivalókat az egyébként Oroszországban született, egykori cári tábornok-apa fia.

Szeptember 10-én az álarcosbálok sorozata kezdődött, és több napon át tombolt a jókedv. A nyitó eseményre ágyúlövés szólította a kötelezően álarcot viselő, de egyenköpenybe burkolózott személyeket a szenátusi épület előtti, lepadlózott térre, hogy a hálaadó misén részt vegyenek, hogy utána pedig ledobhassák magukról a köpenyeiket, és a saját maguk kreálta, tirke-tarka jelmezeiket felfedhessék. Maga a cár holland matrónának vagy talán fríz parasztnak öltözött, de a nyakában lógó harci dob arra utalt, hogy katonai szolgálatát hajódobosként kezdte. A cárné holland vagy fríz parasztasszonynak öltözött, tafotával kivarrott fekete bársonyszoknyát viselt, karján kis kosárkát vitt.

14 Берхгольц 1843: 137–140.; A glóbusz 1725-ben a Tudományos Akadémia rendelkezésébe került át, de az 1747. évi tűzvészben több értékes műtárggyal megsemmisült.

15 Берхгольц 1843: 140–143.

Árulkodó jel volt, hogy az álarcos főszereplők milyen jelmezben és milyen kísérettel vonultak fel. Pl. az egyik népes kíséret francia szüretelőket jelenített meg, viasz szőlőtőkéről viaszfürtöket szüreteltek. Voltak itt, akik indiaiaknak, kínaiaknak, perzsáknak, egyiptomiaknak stb. maszkírozták magukat, nem hiányoztak a gúnyolandó római katolikus előljárók, püspökök, jezsuita, domonkos szerzetesek alakjai sem stb. Egyesek mitológiai alakokként, pogány istenségekként (Bacchus, Neptunus, Szatír=Mensikov táncmestere volt) mutatkoztak, mások állatok bőrébe, bundájába bújtak (rénszarvas, medve, tigris). A színes kavalkád tulajdonképpen a magamutogatást, a gazdagsággal való hivalkodást, a figyelem felkeltését stb. szolgálta¹⁶ – vonta le a látottak tanulságát Bergholtz. A vég nélküli maskarabálok szeptember 17-én az Admiralitás, a hajóépítő műhely és a „zászlók házána” a megtekintése szakította meg. Egy új hadihajó ünnepélyes építése kezdődött el a cár jelenlétében. S ha már jelen volt a tőkegerenda lefektetésénél Péter cár, minden ceremóniát félredobva beállt a hajóácsok közé dolgozni, és csak az Admiralitás ágyújának eldördülésére hagyta félbe a munkát, kíséretével „a zászlók házába” vonult vacsorázni. Ebben a házban gyűjtötték össze és állították ki az összes svéd trófeazászlót, hadijelvényt, amiket a húszéves háború idején zsákmányoltak.¹⁷ Végre-valahára ezen a napon (18-án) befejeződött a féktelen mulatozás Pétervárott – sóhajt fel őszintén Bergholtz –, mindenki belefáradt a parttalan evésbe-ivásba, de senki nem merészelt távol maradni a maskaranapoktól, senki nem kockáztatta meg az 50 rubelnyi büntetést.¹⁸

A diadal teljes és hivatalos csúcspontja október 22-én/november 4-én következett el, amikor a ratifikált szerződést közhírré tették. Szándékosan ezen a nevezetes napon olvasták fel a nagyközönségnek a pétervári Szentháromság-székesegyházban a békeszerződés szövegét, hiszen a nemzeti büszkeség, a nemzeti összetartozás napját szimbolizálta október 22./november 4. már egy évszázada. Ilyenkor az ország évről évre az 1612-es év hőseiről emlékezett meg körmenetekkel, mert a Minyin és Pozsarszkij vezette, nemeseket és nem nemeseket egységbe tömörítő népfelkelés ekkor szabadította fel Moszkvát a lengyel hódítóktól. A győzelem hírének közzététele után az ünnepi misét celebráló pszkovi érsek – a Szent Szinódus és a Szenátus engedélyével – bejelentette, hogy a cár őfelsége az érdemeivel rászolgált a „Nagy”, a „Haza Atyja” és az „Imperátor” titulusokra. Némi szabadkozás után „minden oroszok cárja”, Péter elfogadta a felajánlott címeket, Oroszország hivatalos neve Orosz Birodalommá nemesült, uralkodójának hivatalos titulusa pedig „Nagy Péter, minden oroszok Császára (Imperátora), a Haza Atyja” lett.¹⁹

16 Берхгольц 1843: 146–154.

17 Берхгольц 1843: 158–159.

18 Берхгольц 1843: 160.

19 ПСЗ 1830: VI: 445–446. – Oroszországot birodalomként, uralkodóját imperátorként Péter uralma idején csak Svédország, Poroszország és Hollandia ismerte el. 1731-ben Dánia, 1741-ben Nagy-Britannia, a Német-római Császárság, 1745-ben Franciaország,

Az össznépi szórakozást egy fényes tűzijáték egészítette ki. A Szenátus épületével szembeni Néva-szigeten egy hatalmas Janus-templomot ácsoltak, kapujában kétoldalt egy-egy figurával, az orosz cárt, illetve a svéd királyt szimbolizálva. Az egész komplexum mellett meggyújtásra váró tűzpiramisok, tűzkerekek. A szigetről a Szenátus erkélyéhez gyújtózsínórt húztak, amely az orosz címerállatnál, a kétfejű sasnál végződött. Pontban éjfélkor Péter cár meggyújtotta a gyújtózsínórt, a sas (a Tűzmadár) rászállt a Janus-templomra, és lángba borította. Az épületből figurák léptek elő, és kitárták a templom kapuit, az épület belső teréből százával röppentek fel a különböző színű rakéták. Ez jeladás volt a Néván horgonyzó hajóknak, amelyek egy órán keresztül folyamatos ágyúszóval köszöntötték a béke eljövetelét. A tűzijáték fontos eleme volt még az a két kompozíció, amely a győzelmet és a sikeres békekötést hirdette. Az első egy kikötőbe úszó hajót ábrázolt „*конец дело венчало*” (dicsőséggel zárult az ügy) felirattal, a másodikon az orosz és a svéd koronák egybefonódása volt látható „*соединение дружбы*” (barátságban való egyesülés) szöveggel.²⁰

A régi főváros, Moszkva sem maradhatott ki az ünneplésből. Péter, az új imperátor, hogy az ünnepélyességet maximálisan biztosítsa, a Moszkvába történő bevonulást hat héttel későbbre, 1721. december 18-ra halasztotta. Ő maga is részt vett a diadalmenet megtervezésében, külsőségeinek kigondolásában. A tengerhez való vonzódását a szárazföldi Moszkvában is hangsúlyozni kellett. Ezért a „Szép-városkapu” (*Красные ворота*) mögötti téren sorakozott fel a téli „üzemmódra szerelt” („*на зимнем ходу*” = szánokra emelt) orosz flotta, amely egy hajóból, sok bárkából, csónakból állt össze. A vezérhajón a matróz egyenruhába bújt Péter cár serénykedett. Az orosz flotta felvonulása azért volt különösen érdekes, mert a „téli hajókat” szarvasok és medvék húzták. A legkisebb „hatlovas hajókban” 10-12 matróz foglalt helyet. Pompás látvány volt a cárné üvegtükrökkel borított, kemencével fűtött „gondolája”. Péter császár dupla fedélzetű, három árbocos „hadihajója” a valóság illúzióját idézte éppúgy, mint a „fals (fából, papírból) ágyúk” sokasága a néhány igazi, üdvlövéseket leadó ágyú között. A „hadihajó” legénysége a parancsoknak engedelmeskedve tengeri manővereket is produkált, a 16 lovas „hadihajó” mozdulatait a felhúzott vitorlákkal segítették.²¹

Civilek és katonák – rangjuktól, beosztásuktól függően – kisebb-nagyobb arany emlékérmekkel lettek gazdagabbak az ünnepnapok idején. Ezek a medálok értékükben azonosak voltak a Poltaváért és a Hangöért (Gangutért) osztogatott kitüntetésekkel, de egyedülállóak voltak azért, mert a feliratuk büszkén hirdette: orosz bányákból származó aranyból készültek. Némileg érthetetlen, hogy a nagy diadal apropóján csupán egyetlen, a legmagasabb állami kitün-

1759-ben Spanyolország, 1764-ben a Rzeczpospolita (a Lengyel–Litván Nemesi Köztársaság) hivatalosította az 1721. évi diplomáciai változást.

20 Майков 1895: 17–18.

21 Бассевич 1867: 207–209.

tés, a Szent András-rend, került átadásra, az is a holsteini-gottorpi hercegnek, Karl Friedrichnek (Karl Peter Ulrich – a későbbi III. Péter cár – apja). Poltava évében hatan is részesültek ebben a kegyben (négy orosz tábornok, egy orosz és egy külföldi miniszter).²² A köznépet az általános amnesztia – a gyilkosok kivételével minden száműzött és fogvatartott visszanyerte a szabadságát – és az 1718 óta felhalmozódott adóhátralék eltörlése vigasztalta leginkább.²³

Nagy Péter császár a 21 éves háború tanulságát, tapasztalatát egy olyan háromszor is megbukott tanuló iskolaéveihez hasonlította, aki a „hétosztályos (elemi) iskolát” csak harmadik próbálkozásra tudta csak (*трехвременная школа*) sikeresen elvégezni.²⁴ Tehát az 1721. augusztus 30-át/szeptember 10-ét, a békekötés napját méltán emelte be az állami ünnepek sorába. A svéd Dominium maris Baltici-t 1721 után orosz dominium váltotta egészen 1918-ig. Az utókor pedig azóta is folytatja a „zsarnok – reformátor” uralkodó minősítését: „Első Péter” vagy inkább „Nagy Péter”?²⁵

FORRÁSOK

- Бассевич, Г. Ф. 1867: *„Записки графа Бассевича, служащие к пояснению некоторых событий из времен царствования Петра Великого”*. М. https://www.vostlit.info/Texts/rus11/Bassevic_II/text1.htm – utolsó letöltés: 2022. június 6. Franciából fordítva: *Henningue Frederic de Bassewitz: „Éclaircissements sur plusieurs faits relatifs au règne de Pierre le Grand, ...”*
- Берхгольц, Ф.-В. 1843: *Дневник камер-юнкера Берхгольца, 1721–1725*. 1721 год. Сентябрь. – https://www.vostlit.info/Texts/rus13/Berhgzol_2/text1.htm – utolsó letöltés: 2022. május 31. – németből fordítva. Publikálva még: *Журнал для чтения воспитанникам военно-учебных заведений*, Том 43. № 169. 1843.

22 Серков 1990: 93–95; Дуров 1993. – A Szt. András-rend kitüntetését (*орден Святого апостола Андрея Первозванного*) I. Péter alapította 1698-ban, Oroszország védőszentje nevével (*Sanctus Andreas Patronus Russiae*). Az András-kereszt négy végén lévő betűk, S.A.P.R. az előbbieket rövidítése. A kétfejű sason nyugvó András-keresztet világoskék színű, vállon átvett szalagon viselték, vagy szalag nélkül arany nyakláncra. Jelvénye egy nyolcszögletű ezüstcsillag a jelszóval: *„За Веру и Верность”* (A hitért [a vallásért] és a hűségért). Egyszerre csak 12 orosz és 12 külföldi viselhette a legmagasabb állami kitüntetést. Csak nemesi származásúak nyerhették el, civilek, katonák egyaránt. Ez utóbbiak közül csakis a tábornokok. Az első kitüntetett Fjodor Golovin (1699), a második Ivan Mazepa kozák hetman (1700) volt. I. Péter cár is csak hetediként érdemelte ki a Szt. András-keresztet (1703). 1917-ig adományozták ezt a kitüntetést. I. Péter cár, császár 41 főt (közöttük 17 külföldit), II. Katalin 104 főt (közöttük 44 külföldit), I. Miklós 30 éves uralkodása alatt 220 főt (közöttük több mint 100 külföldit) érdemesített a Szt. András-rend tagjának. 1998-ban az Orosz Föderációban újra hivatalosították ezt az elismerést.

23 Бассевич 1867: 207.

24 Ключевский 1989: 54.

25 Font-Krausz-Niederhauser-Szvák 1997: 245–248, 252–253.

- Вебер, Ф. Х. 1872: Записки Вебера о Петре Великом и об его преобразованиях,... In: *Русский архив* № 6–9. Москва. http://adjutant.ru/lib/rus_archive_1872-09.htm – utolsó letöltés: 2022. június 3. Németből fordítva: A német szöveg is elérhető a neten: Friedrich, Christian Weber: *Das veränderte Rußland, In welchem Die jetzige Verfassung des Geist- und Weltlichen Regiments, Der Kriegs-Staat zu Lande und zu Wasser; [...] In einem Biß 1720 gehenden Journal vorgestellt werden, Mit einer accuraten Land-Carte und Kupferstichen versehen.* Nicolaus Förster, Franckfurth, 1721. <https://archive.org/details/WeberRussland1721/page/n5/mode/2up> – utolsó letöltés: 2022. június 3.
- ПСЗ 1830: VI: *Полное собрание законов Российской империи с 1649 г.* Том VI. (1720–1722) Санкт-Петербург.
- Юст, Юль 1892: Записки Юста Юля, датского посланника при русском дворе (1709–1711) // *Русский архив*, № 3. Dánból fordítva: Just Juels rejse til Moskva 1709–1711 – https://www.vostlit.info/Texts/rus11/Jul_3/text1.htm – utolsó letöltés: 2022. május 31.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Веселаго, Ф.Ф. 1872: *Список русских военных судов с 1668 по 1860 год.* Санкт-Петербург.
- Веселаго, Ф.Ф. 1875: *Очерк русской морской истории.* Часть I. Тип. Демакова, Санкт-Петербург.
- Дуров, В. 1993: *Орден св. Андрея Первозванного / Ордена России.* – Воскресенье, Москва. <http://armor.kiev.ua/History/Andrew.html> – utolsó letöltés: 2022. június 10.
- Захаров, В. Н. 1996: *Западноевропейские купцы в России: Эпоха Петра I.* РОССПЭН, Москва.
- Ключевский, В. О. 1989: *Курс русской истории.* Sankt Petersburg. 1904.; Reprintjét használtam: Сочинения в девяти томах. IV. Мысль, Москва.
- Ковригина, В. А. 1998: *Немецкая слобода Москвы в конце 17 – первой четверти 18 вв.* Археографический центр, Москва.
- Майков, В. В. 1895: *Поступки и забавы императора Петра Великого.* Санкт-Петербург.
- Павленко, Н. И. 2009: *Лефортово.* Молодая гвардия, (Жизнь замечательных людей), Москва.
- Серков, С. Р. 1990: Первые ордена России // *Военно-исторический журнал.* № 1. 93–95.
- Устрялов, Н. Г. 1858: *Исторія царствованія Петра Великаго.* т. II. Изд. Тип. II-го Отделения Собств. Его Имп. Вел. Канцелярии, Sankt Petersburg.
- Ярхо, В. А. 2015: *Иноземцы на русской службе.* Ломоносовъ, Москва.
- Font Márta – Krausz Tamás – Niederhauser Emil – Szvák Gyula 1997: *Oroszország története.* Maecenas, Budapest.

Miszler Tamás 2010: „Az utolsó felvonás”: XII. Károly norvégiai hadjáratai (1716, 1718). In: Miszler Tamás – Sashalmi Endre (szerk.): *A poltavai csata jelentősége a svéd és az orosz történelemben*. Konferenciakötet. PTE BTK Kelet-Európa és a Balkán története és kultúrája Kutatási Központ, Pécs, 31–59.